

GITANOS PROCEDENTS DE L'EUROPA DE L'EST A CATALUNYA

JUNY 2005

**Generalitat de Catalunya
Departament de Benestar i Família**

1. INTRODUCCIÓ

Amb l'obertura d'Europa als països de l'Est, els set milions de persones gitanes que resideixen en el continent situen a aquest col·lectiu com la minoria ètnica més important en número de la Unió Europea. En el 2007 amb l'adhesió definitiva de Bulgària i Romania a la UE, es sumaran quasi tres milions de gitanos més.

Aquestes xifres han provocat que per a la nova Europa ampliada, la seva integració d'aquesta minoria en la societat, sigui un objectiu prioritari. En tots els països, tot i les diferències existents, el col·lectiu gitano pateix altes taxes de pobresa, exclusió social i manca de reconeixement dels seus drets culturals per la qual cosa cada país haurà d'adoptar una política social adequada a les seves necessitats.

En qualsevol cas, els condicionants econòmics i socials d'exclusió que pateixen són de forma decisiva els motius de la immigració d'un gran nombre d'aquesta minoria ètnica cap a l'Europa Occidental.

Per tant, en els últims anys - de forma visiblement massiva - han estat presents als carrers o en assentaments espontanis "il·legals" de moltes de les grans capitals europees.

Dins dels seus itineraris europeus, l'Estat espanyol, ha estat preferentment un dels països de pas o de destí, i concretament a Catalunya en els darrers anys s'ha detectat una presència creixent de població gitana procedent d'aquests països.

Constitueixen un nou col·lectiu d'immigrants en el nostre país i generen noves necessitats i demandes socials que poden arribar a desbordar l'atenció dels serveis de proximitat públics. Així mateix les seves peculiaritats respecte al seu "modus vivendi" i el desconeixement general de quines són les seves expectatives generen gran alarma social entre els ciutadans que, davant aquest desconeixement general reclamen a l'administració que doni una resposta.

2. CARACTERÍSTIQUES DEL COL·LECTIU

2.1 ASPECTES GENERALS

És un col·lectiu divers. Algunes formes externes que els identifiquen, com és el vestuari, genera a aliens la tendència a homogeneitzar-los, però cal considerar que no tots els gitanos romanesos usen el mateix tipus d'indumentària, i els que l'usen són també diversos en motivacions, capacitat d'interacció, formes d'entendre, expressar-se i progressar. A banda de la diversitat personal i familiar que òbviament té tot col·lectiu humà, existeix un tipus de diversitat que ve donada per factors d'edat, de procedència, de llinatge, d'experiència vital, de gènere, i d'aspiració.

El context social i polític del país de procedència, així com les relacions socials i culturals que han establert amb la societat majoritària a l'inici **condiciona** profundament les formes de relació i encaix amb la nostra societat, tal i com es percep en el retraïment, manca d'empatia, por a ser controlat i desconfiança. Tanmateix observem també l'interiorització i respecte de pautes normatives establertes.

Des del punt de vista cultural, el col·lectiu està experimentant **transformacions significatives**, fruit de la interacció social. El fet migratori està transformant pautes de conducta, més o menys profundes segons l'edat.

Des dels paràmetres comprensius del moment actual del nostre país, cal entendre a la majoria de gitanos romanesos arribats des d'una **triple dimensió: gitanos, exclosos i immigrants**, (alguns observadors internacionals parlen d'exili). És en aquesta triple dimensió que prenen relleu els següents paràmetres:

- La importància de la família extensa, que per efectes de la migració és parcial, canviant i incorpora xarxes d'amics i veïns propers en el país d'origen. La família entesa amb aquestes variables és la base de l'organització econòmica, d'habitatge, de subsistència, de recolzament mutu, i també de control intern i extern; estructura un sistema defensiu respecte de l'entorn que se'ls mostra hostil.
- El casament és una forma de pas al món adult i esdevé la manera d'aconseguir comportaments responsables per part dels joves dels joves (en el nostre context, adolescents), vinculats a la família, i buscats, en molts casos, per la família. Per la seva precocitat impossibilita superar les cotes formatives dels seus pares i limita especialment la promoció social i professional de les dones.
- La formació té un caràcter estrictament funcional. Els aprenentatges s'han transmès de manera oral i per l'experiència a través de generacions, per la

proximitat de la família. Es valora la instrucció escolar pel que té d'utilitat pràctica i pel que té de normativa, no tant com a estratègia per al desenvolupament de projectes de futur.

- En l'origen (Est d'Europa), era un col·lectiu sedentaritzat. L'alta mobilitat és fruit de la recerca per la supervivència. En l'experiència actual de migració i predisposició al trasllat, han acumulat un fort coneixement i domini de l'espai, dels mitjans de transport i comunicació i dels diferents serveis bàsics dels països per on han passat.
- Legalment, la majoria està en situació documental irregular: l'entrada és relativament fàcil per la condició de país en procés d'integració a la UE, però és molt difícil aconseguir la regulació, per absència de contractes de treball. Com molts altres immigrants senten que han d'enviar diners a la resta de família que ha quedat al país d'origen, normalment pares grans, germans, ó algun fill. Una minoria manté l'habitatge a Romania, perquè confien retornar amb èxit.
- El treball i l'ocupació que desenvolupen constitueix el paradigma de la forta exclusió social en la que estan immersos. Els mitjans de subsistència s'estan estructurant des de la dependència, l'autovictimització, i la marginalitat, sense perspectives de canvi a curt termini. Els que aconsegueixen feines per compte d'altri acostuma a estar sota condicions de forta explotació laboral, mantenint la precarietat social. Existeix major interès per treballs a l'aire lliure, autònoms, que possibilitin guanys immediats. El sistema econòmic familiar està organitzat des de la immediatesa.
- L'habitatge és un dels exponents més clars de la triple discriminació com a gitanos, exclosos i immigrants: preus abusius, males condicions d'habitabilitat, sobreocupació, convivència amb família extensa i barraquisme. Molt poques famílies poden sortir d'aquests paràmetres.
- La irregularitat documental, la marginació en les formes de vida i relació amb la societat majoritària, fa que alguns sectors puguin ser especialment vulnerable a xarxes d'activitat il·legal; malgrat això, no hi ha constància d'organitzacions gitanes romaneses de caràcter mafiós. El que s'ha detectat és una forta organització familiar.
- Observadors europeus calculen una expectativa de vida deu anys per sota de la resta de ciutadans europeus. No està gaire incorporada, ja des de l'origen, la noció de salut com a forma de vida a desenvolupar i protegir; sembla incorporada només com a forma de curació i tractament de símptomes de malaltia.
- El culte pentecostal, des d'un punt de vista social, comporta una forma de crear xarxes socials, familiars de suport, preservació i autoafirmació de la

pròpia identitat.

2.2 ESTRUCTURA FAMILIAR

El **sistema patrilineal** és el que defineix les agrupacions familiars i suposa la preeminència de la filiació masculina del grup familiar. Amb tot s'observen la irrupció de funcionaments familiars diferents als del lloc d'origen fruit de les noves necessitats sorgides a conseqüència de la migració i als forts canvis socioculturals als que es veuen sotmesos.

És així que, sense perdre la preeminència de la filiació masculina, a vegades trobem a un nucli familiar convivint amb els progenitors de la dona o amb els germans. Perdura una marcada preferència per a la **residència virilocal** després de matrimoni dels nuclis familiars gitanos romanesos.

S'observa també l'existència de famílies de nova formació, fruit de separacions matrimonials anteriors, de nous contactes.

El casament és també en els gitanos romanesos immigrants el ritus de pas més important al món adult. S'acostuma a establir entre els consogres, amb independència, o d'acord, del consentiment dels fills; en el pacte entre consogres es fixa una quantitat de diners que ha de pagar la família del nuvi a la família de la núvia, en proporció a la vàlua i atractiu de la noia. No es considera un contracte de "compra", sinó una compensació pel fet d'incorporar la noia a la família del noi.

Existeixen dispositius econòmics i familiars que funcionen com protectors de la dona: Si hi ha problemes en les relacions de parella i la noia es refugia en la seva família d'origen, el marit ha de pagar una multa per a recuperar-la; igualment si finalment la noia decideix separar-se i tornar definitivament a casa dels seus familiars, l'home ha de compensar econòmicament una quantitat important de diners. Es provable que això solament es doni quan els problemes són de caràcter important.

Aquest es un dels factors de preocupació pels nois "casadors": fer estalvis per a poder casar-se.

2.2.1 L'organització familiar i els rols dels seus membres estan condicionats a factors de gènere i edat

Les dones són les que s'ocupen de les tasques domèstiques, i molt especialment tot el que concerneix a l'adquisició i preparació dels aliments i de la llar en general: les filles i les joves constitueixen el seu recolzament indispensable. Aquesta tasca inclou l'obtenció dels aliments en el món exterior a la família, el que constitueix una de les ocupacions principals. Les tasques de les dones inclou un treball

sistemàtic dins o fora de l'entorn domèstic. Són les dones també les que ostenten la major part de les relacions socials relacionades amb el desenvolupament familiar: especialment les que tenen a veure amb la demanda d'ajut.

La mendicitat és el recurs més immediat que garanteix un mínim de recursos econòmics i en espècies (roba i aliments). Habitualment la prioritat la tenen les despeses en alimentació.

Des d'aquesta perspectiva i per aquests motius es dona la predisposició de les dones per al treball, amb uns hàbits i horaris molt regulars que combinen la recerca de recursos i l'atenció dels fills. Són moltes les dones que surten de casa a primera hora del matí, i tornen a l'hora en que els infants surten d'escola. No hi ha menors de deu o dotze anys sense les seves mares a prop.

La caracterització ètnica d'aquest col·lectiu ve donat especialment per la indumentària de les dones: Falces llargues, colors mes o menys vistosos, mocadors o llaços al cap; no és patrimoni de tots els gitans romanesos, ni dels gitans de l'est en general, és més aviat característic de la zona sud est de Romania (regió de Ialomița). Dones gitanes vingudes d'altres zones de Romania no l'adopten, o han anat canviant per formes de vestir que passen més desapercebudes. Alguns gitans romanesos identifiquen la vestimenta com a forma d'autoafirmació.

Els homes més aviat adopten un paper més important en la iniciativa econòmica i en la presa de decisions. Sembla que es jubilen de la vida econòmica força aviat i al igual que les dones envelleixen prematurament.

Pel que fa als factors d'edat destaca:

Els joves nois, tan casats com solters, presenten una conducta força oberta comparada amb la dels adults: menys recelosos, més comunicatius, alguns amb moltes habilitats per navegar per Internet. Representen una generació que ha crescut fora de les limitacions del comunisme; acostumats a anar-se adaptant en diferents contextos i circumstàncies socials i culturals presenten una facilitat molt gran en l'aprenentatge de la llengua. Si aconseguen establir la seva residència, desenvolupen activitats esportives i de lleure que ells mateixos organitzen. Els joves nois, com ja s'ha dit, es troben immersos a desenvolupar un esforç molt gran per a aconseguir diners per a casar-se, fent tota classe d'activitats que els aportin algun ingrés econòmic.

Per part dels adults es percep una actitud molt més cautelosa, tancada i defensiva. Exerceixen de responsables en el manteniment del gran nucli familiar i de la seva preservació respecte de l'exterior. Representa una generació que s'ha trobat força anul·lada amb el règim comunista i després molt segregada o perseguida en el post-comunisme.

Els infants, comunicatius, receptius, desimbolts i a vegades desafiants, disputen i

es mostren agraïts amb les activitats dirigides a ells. Acostumen a agrair i valorar el món escolar.

LA FAMÍLIA EXTENSA

L'organització familiar gitano romanesa correspon al model de família extensa, que agrupa dins seu diferents generacions: Els infants, els fills casats, i també sovint els germans i les seves esposes, i potser les mares vídues; a Catalunya, i degut al procés migratori a vegades només es troben porcions de les xarxes familiars i veïnals de les regions d'origen.

Els matrimonis entre cosins no són gens freqüents, en canvi sí son freqüents els matrimonis dins d'un gran i extens grup familiar que reconeixen un avantpassat comú. Les relacions internes de solidaritat acostumen a ser molt fortes, però no tancades: són relacions potencialment de cooperació i recolzament.

La iniciativa de la migració moltes vegades és portada per nuclis reduïts de família, i posteriorment es forma algun tipus de reagrupament amb altres fills o altres nuclis de la família extensa.

A Catalunya les estructures domèstiques no coincideixen amb les d'origen. A l'origen acostumen a con viure una família extensa: pares, fills, algun fill casat amb els nets. Aquí s'estructura en relació a diverses necessitats:

- Donar recolzament a les porcions de família que han immigrat: germans casats, homes sense les dones, o al revés, parents propers amb qui comparteixen habitatge, despeses i tasques.
- Abaratir les despeses generals, especialment les relacionades amb l'habitatge: els preus abusius de lloguer i l'enorme dificultat en aconseguir un espai on viure, fa que comparteixin aixopluc diversos nuclis, preferiblement, familiars.
- Rendabilitzar l'economia domèstica i poder enviar diners al país d'origen, on acostuma a haver els familiars més grans, o on es manté l'habitatge anterior, amb la perspectiva de tornar-hi, especialment al fer-se vells. El retorn és sobretot present en els adults, i molt poc en els joves.

XARXES FAMILIARS I DE COMPATRIOTES

El procés migratori és un procés que involucra famílies nuclears que emigren juntes, acompanyades de parents consanguinis i propers i de veïns i amics, conformant àmplies xarxes d'informació, motivació i recolzament. Una de les conseqüències és l'abundant presència d'infants i menors d'edat. Aquestes xarxes sovint inclouen persones que resideixen a diferents països com França, Alemanya, Espanya i els que queden a Romania.

Per tot això moltes vegades es reproduïxen aquí parts de les xarxes familiars i veïnals de les regions d'origen. Existeixen trobades puntuals per la mort d'algun familiar, com hi va haver fa un parell d'anys al Guinardó de Barcelona, o pel casament d'una parella, però sobretot el que crida més l'atenció són les trobades constants i sistemàtiques, no tan en els domicilis, com en places i parcs on es senten més o menys a gust. A l'Àrea Metropolitana de Barcelona és freqüent la trobada entre grups familiars i compatriotes diversos a la Plaça Camarón o a la plaça Roja, ambdues del barri de Sant Roc de Badalona.

2.2.2 Habitatge, entorn i mobilitat

TIPUS D'HABITATGES i BARRIS DE RESIDÈNCIA

És important tenir en compte que l'habitatge és un dels indicadors més importants de les situacions de desigualtat social; ja que és la capacitat econòmica la que determina les possibilitats de les persones d'assegurar-se un habitatge digne i un mínim d'integració social.

Infrahabitatge és un concepte que defineix molt bé les característiques dels habitatges de molts gitanos romanesos a Catalunya; sobretot a l'àrea metropolitana de Barcelona, que és la zona en que hem pogut conèixer millor les característiques d'aquests, i que més hem visitat. Es consideren infrahabitatges aquells que per la seva antiguitat i deteriorament, per la seva deficient construcció o per la seva degradació dels espais col·lectius dels edificis on s'ubiquen, presenten un alt nivell de d'innadequació física i social.

En la gran majoria de casos, pel que fa als habitatges, podem parlar del que s'anomena **barraquisme vertical**. A l'àrea metropolitana de Barcelona, en els municipis de Barcelona, Badalona, Hospitalet, Santa Coloma i Sabadell), els habitatges formen part de **polígons d'habitatge**, que van ser construïts entre els anys 50 i 60, majoritàriament de promoció pública, amb caràcter assistencial o d'urgència social. Aquests habitatges, estan en condicions de precarietat en quan a la qualitat dels materials de construcció, de les instal·lacions i serveis. En general, es caracteritzen també per una manca de serveis col·lectius i d'equipaments.

En tots els casos, els gitanos romanesos que hi viuen estan en **règim de lloguer**. Són lloguers molt elevats per a les condicions en que es troben els immobles; i que malgrat que la situació del mercat immobiliari a Barcelona i àrea metropolitana fa molt difícil l'accés a l'habitatge, les condicions amb les que hi accedeixen són d'abús per la relació qualitat - preu i per les condicions de precarietat en les que hi viuen.

També a Barcelona però sobretot en zones de Catalunya com Tarragona (centre, Serrallo, etc.) Valls (casc antic) i Tortosa (casc antic, barri del Rastro i de La torre i Jesús), viuen en zones centrals com són els cascs antics de la ciutats, en

habitatges vells i molt deteriorats. Aquests, són de promoció privada, però bé per les reduïdes dimensions bé pel dèficit dels materials de construcció, i per l'estat de les instal·lacions i serveis, també podem parlar de **barraquisme vertical**. Així mateix, en aquestes poblacions també viuen en barris perifèrics amb situacions similars a les descrites anteriorment.

El treball de camp de l'estudi, també ens ha permès conèixer la situació d'alguns gitanos romanesos que viuen en **habitatges que es troben amb bones condicions d'habitabilitat**, i que no reuneixen les característiques dels habitatges anteriorment descrits.

LA SATISFACCIÓ RESIDENCIAL

La satisfacció residencial és el resultat afectiu de caràcter positiu que les persones realitzen quan fan comparacions entre l'ambient residencial i la pròpia situació de la persona . És un procés d'autoavaluació constant en relació a l'entorn. Per tal de valorar la satisfacció residencial en l'habitatge, en el cas dels gitanos romanesos amb els que hem estat en contacte, podem objectivar diversos elements:

- Situacions d'amuntegament en els habitatges. Fins a 3 i 4 nuclis familiars en un habitatge (essent entre 15 i 20 persones)
- Pocs metres quadrats.
- Molt cars. Lloguers d'entre 500 i 700 €.
- Condicions d' habitabilitat dolentes: males instal·lacions (aigua, llum i gas), desperfectes (finestres sense vidre, etc.), espais reduïts, etc.
- En alguns casos manca de subministres per dificultats en el pagament.
- No tenen tots els electrodomèstics bàsics, com la rentadora.
- En alguns casos, no poden dormir en un llit, dormen en matalassos a terra.

Malgrat aquestes condicions en l'habitatge, i que la queixa més reiterada és la situació econòmica per tal de fer front als lloguers i pagament de subministres, en general, consideren que estan satisfets amb l'habitatge.

CONVIVÈNCIA I XARXES SOCIALS ALS BARRIS DE RESIDÈNCIA

L'ambient en el que es resideix té una dimensió social molt important, en tant que és el lloc on s'estableixen relacions socials de proximitat, i on es conviu amb altres persones. **La convivència** amb els veïns i l'establiment de noves xarxes socials estan àmpliament influenciades per les condicions de l'habitatge, el sentiment comunitari, i l'ús que es fa (o que diferents col·lectius de persones fan) dels espais comuns.

Les relacions de veïnatge, s'inicien a l'escala de veïns, i en aquest cas, els hàbits quotidians, les normes socials establertes i les condicions de l'habitatge hi juguen un paper molt important.

En el cas de la comunitat de veïns, la convivència es veu alterada en el bloc d'habitatges especialment quan es donen:

- Situacions d'amuntegament en els habitatges; que provoquen molt soroll a l'escala de veïns, i molesten especialment als veïns dels pisos més pròxims.
- Condicions d'habitabilitat dolentes: males instal·lacions (aigua, llum i gas), desperfectes, etc.; que provoquen altres desperfectes que s'extenen al conjunt de la comunitat, o als veïns més pròxims. Per exemple, una fuga d'aigua, etc.
- No tenir rentadora, i viure molta gent un mateix habitatge pot ocasionar molèsties a l'hora d'estendre la roba, ja que no es pot escórrer bé, és molta roba, hi ha humitats, etc.

Un altre de les característiques de **la convivència** amb la resta de veïns del **barri** condicionada en part per la situació d'amuntegament en que viuen als pisos, és l'ocupació dels espais públics del barri.

Viure moltes persones en un mateix habitatge, molt sovint provoca que la convivència dins del mateix es redueixi a les mínimes hores possible, i per tant, una part important del temps d'oci es realitza a l'espai públic.

En algunes zones, aquesta presència continuada al carrer entre en conflicte d'una banda amb els usos dels espais que tradicionalment s'atribueixen a aquella zona en concret, i de l'altra, s'entra amb competència amb altres col·lectius de persones que ja també tenen molta presència al carrer.

Així doncs, l'arrelament i el sentiment de comunitat són aspectes que de moment no es situen en l'espai físic del territori en el que viuen.

ÚS DELS ESPAIS

Els usos de l'espai (espai públic) és part de la convivència, i per tant, una forma de cohesió social però també de conflictes entre veïns d'una mateixa comunitat. En relació a l'ús que el col·lectiu realitza dels espais, distingirem entre l'ús dels espais en l'habitatge, i l'ús dels espais públics, o espais comuns.

Ús dels espais de l'habitatge

El comportament en els espais d'un habitatge ve determinat, en primer lloc, per com s'usa l'espai per part dels habitants de la casa, en segon, per com els espais

construïts tenen efectes sobre el comportament de les persones, i en tercer lloc, fa referència a l'oci en l'habitatge.

En relació a aquestes tres dimensions, en sabem poc de com el col·lectiu de persones gitanes romanesees usen els espais; en tant que les reserves i les pors que han entrat en joc quan ens hem posat en contacte amb ells, han dificultat aquesta tasca. No obstant, sí que en podem apuntar algunes coses:

D'una banda, els usos dels espais de cada una de les estances de l'habitatge, en molts casos s'han vist alterats per la situació d'amuntegament en petits habitatges. L'organització més habitual és que quan viuen 3 o 4 nuclis familiars en un habitatge, cada nucli visqui en una habitació; tenint en compte que en una mateixa habitació hi viuen una parella a vegades fins i tot amb 2 o 3 fills. Quan no hi ha prou habitacions, normalment l'espai dedicat a sala-menjador també s'usa de dormitori, restant així un dels espais comuns de reunió més importants de l'habitatge.

La resta d'espais comuns, com la cuina i el bany (que normalment només n'hi ha un per habitatge), presenten unes possibilitats d'ús que estan supeditades a l'ordre i l'organització.

Possiblement, malgrat que culturalment la relació entre espais privats i espais públics ja es diferent entre gitanos i no gitanos, amb les situacions que comporta la immigració i les precàries condicions dels habitatges, els efectes es modifiquen, relacionant-se de forma diferent amb l'espai, i condicionant i modificant dinàmiques d'organització familiar interna.

Una altra característica important de la relació que tenen amb l'espai construït és la de l'ordre i la higiene. En general, en tots els habitatges observats és destacable l'ordre amb el que el mantenen (llits fets, organització dels espais, etc.) i la netedat; característiques difícils de mantenir en un espai tant reduït i amb tants habitants. És molt possible que culturalment siguin hàbits importants, però també és una bona forma d'adaptar-se a un entorn hostil com el que representa l'espai de la llar.

El darrer punt d'aquest anàlisi, és l'oci en l'habitatge. En relació a aquests punt, tenint en compte el que s'ha comentat anteriorment sobre les dimensions dels espais, les entrevistes realitzades ens confirmen que l'oci en l'habitatge pràcticament no es dona.

Ús dels espais públics

L'ús dels espais públics és un dels temes que més visibles ha fet el col·lectiu de persones gitanes romanesees. Realitzen moltes activitats a l'espai públic, algunes d'elles xocants en relació a les pràctiques i usos a les que habitualment es destinen aquests espais.

Aquestes activitats, es poden agrupar en: acampades a l'espai públic, activitats econòmiques al carrer, activitats d'oci i celebracions i culte evangèlic en places i carrers.

En relació a les **acampades a l'espai públic** (que a vegades eren solars privats), l'any 2003, la ciutat de Barcelona tenia en diversos descampats i solars de la ciutat (primer a la zona de Poblenou i després a la zona de La Maquinista, Sant Andreu) una sèrie de persones acampades en roulottes i en barraques, majoritàriament eren gitanos galaico-portuguesos però també hi havia una part de gitanos romanesos.

Després de diversos desallotjaments, la dispersió per la ciutat i altres zones de Catalunya ha estat la principal conseqüència, trobant encara en algunes zones petits nuclis de persones acampades. En el cas del gitanos romanesos, la dispersió ha estat encara més gran, i es pot dir que la gran majoria viuen en habitatges (en les condicions descrites anteriorment), i que no hi ha hagut cap altre gran concentració de persones acampades a l'espai públic (segons les informacions rebudes des de diferents zones de Catalunya).

No es descarta la possibilitat que hi hagi algun petit grup dispers que visqui en aquestes condicions, tanmateix, no és un grup visible.

A Madrid, tal i com ja s'ha comentat anteriorment, en els anys 1998 i 1999 la quantitat de persones que acampaven a la ciutat, a la zona de Fuencarral era preocupant i va desencadenar en una intervenció socioeducativa.

Pel que fa a les **activitats econòmiques**, netejar vidres de cotxes en els semàfors de les grans ciutats, i pidolar. Són les pràctiques que més visibles fan que l'ús dels espais públics va més enllà dels usos que habituals d'aquelles zones.

Això no significa que siguin el primer i l'únic col·lectiu que realitzi aquestes pràctiques, però des de l'any 2001 cap aquí, difícilment s'identifica cap més col·lectiu realitzant aquestes pràctiques al carrer. No perquè no hi siguin sinó perquè s'han fet invisibles vist l'allau de persones gitanes romaneses que usen l'espai públic amb aquestes finalitats.

D'altra banda, aquestes activitats sovint els fan entrar en conflicte bé amb les forces de seguretat, bé amb altres ciutadans que no estan habituats a trobar-se aquestes activitats a l'espai públic. És en aquests conflictes on l'ús es fa disfuncional, i es contribueix a l'estigmatització del col·lectiu com a marginal.

Aquestes activitats normalment es realitzen en zones allunyades dels llocs de residència, en zones de molta afluència de persones i d'automobilistes en el cas dels netejavidres.

Les persones que surten a pidolar (habitualment dones) en el cas de les grans ciutats, ho fan en llocs estratègics com davant de mercats, zones comercials, esglésies, etc. També aprofiten les zones més centrals i més turístiques per fer-

ho. En definitiva, les que els pot aportar un major nombre de beneficis.

De la mateixa manera, les persones que netegen vidres als semàfors també ho fan en aquelles cruïlles amb més afluència de trànsit així com aquells on la pressió policial és menor (o en aquells horaris on hi ha menys presència de policia).

Domini dels espais: Orientació i Mobilitat

El treball de camp realitzat ens ha permès observar, que a banda dels usos dels espais descrits en els punts anteriors, els gitanos romanesos tenen un alt domini dels territoris.

En la seva vida quotidiana la mobilitat és molt alta en tant que es mouen per anar des del domicili al lloc on realitzen les activitats econòmiques, d'aquí altre cop al domicili, al centre de culte religiós, a visitar altres familiars, etc.

El radi d'acció d'aquesta mobilitat és molt ampli, almenys pel que fa a l'àrea metropolitana de Barcelona.

2.2.3 FORMACIÓ, LLENGUA I ESCOLARITZACIÓ

NIVELL D'INSTRUCCIÓ DELS ADULTS

El nivell d'instrucció de les famílies gitanes romaneses és força baix. A Romania més d'una quarta part dels gitanos adults són analfabets, i la meitat té educació bàsica. Només un 5% té educació secundària superior i un 1% té estudis superiors. Aquesta formació és la formació amb la que s'arriba a Catalunya. No consta que adults gitanos romanesos busquin al nostre país ocasions i oportunitats per a millorar o iniciar processos formatius complementaris. En els Centres de Formació d'adults de les zones on viuen, no hi ha adults gitanos romanesos matriculats.

CONEIXEMENT DE LA LLENGUA

La llengua d'expressió habitual és el romanó. A Catalunya, la llengua que s'utilitza per a relacionar-se a l'exterior de la família és el castellà. Cal tenir en compte que bona part de famílies residents aquí, han fet un cert itinerari en diferents punts de la península, on han fet un cert aprenentatge pràctic i funcional de la llengua castellana (Logroño, Madrid, València, Múrcia, ...).

Pel que fa als infants, l'aprenentatge de la llengua va directament relacionada amb la seva escolaritat: forces infants comencen a dominar el català com a llengua relacional amb l'exterior de la família, fent en moltes ocasions de traductors. El domini i ús de la llengua depenen en bona mesura del tipus d'escola. Hi ha

escoles on, malgrat haver-hi immersió lingüística, la llengua vehicular dominant entre els infants és el castellà; altres escoles la llengua dominant es el català. L'aprenentatge de la llengua per part dels infants i joves depenen per tant, del tipus de centre, de la zona on viuen i del temps d'estada a Catalunya.

ESCOLARITZACIÓ I VALORACIÓ DEL FET ESCOLAR.

Molts infants s'han escolaritzat aquí a Catalunya ó als llocs on han entrat en contacte amb els serveis públics. És força assumit que l'escolarització dels infants és obligatòria, ja que aquest és un requisit també en el país d'origen.

S'ha comentat en el capítol anterior, l'experiència d'itinerància en la que es veuen empesos a la recerca de formes de subsistència adequades o estables. Aquest funcionament poc estabilitzat territorialment és un dels factors de major dificultat per a una escolarització amb èxit. Un cop escolaritzats, a alguns infants els resulta complicat continuar amb la mateixa escola: canvis de barri o de ciutat els obstaculitza el progrés continuat dels aprenentatges i de la sociabilitat. Algunes famílies tot i traslladar-se, busquen en el lloc d'arribada la immediata escolarització dels fills.

La iniciativa de l'escolarització, normalment és pròpia, però en forces ocasions és fruit de la intervenció dels serveis públics: districtes i serveis socials principalment. És encara una assignatura pendent l'escolarització total d'infants acabats d'arribar o en situació de "no assentament" estable en una zona territorialment definida.

Explorant les motivacions per a l'escolarització, acostuma a haver-hi un conjunt entrelaçats. El més dominant és la convicció dels pares conforme els fills han de tenir una formació bàsica i mínima assegurada. També hi ha una interiorització forta del fet normatiu. Junt amb això, a moltes famílies els resulta pràctic tenir els fills "recollits" a l'escola mentre els adults, inclosos els adolescents, busquen ingressos econòmics als centres de les ciutats ó treballen; en aquest sentit per a molts resulta d'extrema importància la obtenció de beques de menjador: no cal fer llargs recorreguts per recollir els infants i tornar-los a l'escola, i alhora s'asseguren un menjar substancial. Per a algunes famílies aquest factor és decisiu.

Existeix una demanda clara i expressada per moltes dones sobre la necessitat d'escoles bressol. Caldria entendre aquesta demanda des d'una perspectiva d'ordre pràctic, s'estalvien problemes amb la policia, permet atendre a un nou nadó, va alimentat. És possible que hi hagués una valoració positiva des del seu país d'origen.

Pel que fa a l'absentisme hem observat que canvia segons les zones i les escoles: allà on l'absentisme és contingut i controlat, o es fa una intervenció intensa d'acompanyament social d'aquestes famílies, els infants gitanos romanesos no acostumen a ser absentistes; en contrapartida en aquelles zones on l'absentisme és poc contingut a nivell general, els infants gitanos romanesos segueixen pautes similars: alguns sí, alguns no.

Existeix un bon nivell de rendiment durant tota la primària, amb un compliment força regular, però decau completament en el pas a secundària. Tothom coincideix en afirmar que no hi ha continuïtat. Els casaments precoços interfereixen decisivament el procés formatiu. No hi ha suficient temps d'estada a Catalunya per observar la continuïtat de l'escolaritat dels infants que han seguit una evolució pròpia al país, però la inestabilitat territorial, l'extrema vulnerabilitat econòmica, i la tendència cultural d'aparellar-se i tenir fills precoçment són obstacles potents per a la continuïtat de la formació dels adolescents i joves.

2.2.4 SALUT

La salut és un àmbit de la vida de les persones especialment relacionat amb la concepció de la vida, de la mort, i de les formes culturals d'entendre's i relacionar-se amb l'entorn natural, social i organitzatiu. Aquest estudi no ha explorat aquesta dimensió des d'aquesta perspectiva, ja que implicaria un abordatge etnològic en un marc temporal molt més ampli al plantejat en l'encàrrec. Les referències que s'ha obtingut provenen bàsicament de la percepció dels diferents professionals de la salut, que en diferents contextos han entrat en contacte amb les famílies.

En primer lloc destaca **l'absència de seguiment sanitari preventiu** per part dels centres d'atenció primària: Les famílies no tenen hàbits de revisió mèdica periòdica, ni acostumen a seguir cap protocol de nen sa amb els serveis de pediatria. El contacte amb el món sanitari es cenyeix a dues vies: les urgències mèdiques i l'infantament.

Pel que fa a les **urgències mèdiques, habitualment són hospitalàries**, però també s'utilitzen els Centres d'Atenció Primària, quan hi ha una certa estabilització territorial i acostumen a ser **pertinents**, és a dir, quan una família es mobilitza a un centre mèdic és que realment hi ha indicadors que desborden el tractament casolà habitual (febres altes, accidents, disfuncions orgàniques, no necessàriament greus). L'estada als hospitals acostuma a ser molt discreta. Els serveis sanitaris hospitalaris no detecten conductes socials de risc amb els quals valorin la necessitat d'incloure en l'abordatge altres professionals vinculats al treball social o a la salut mental, ni les famílies aprofiten el servei per a fer demandes d'altres tipus. No existeixen protocols d'actuació que des d'urgències faciliti que els professionals que intervenen tinguin elements de comprensió respecte dels individus que tracten, com tampoc que canalitzin un treball psicosocial de seguiment posterior. El resultat és un desconeixement força gran d'aquest col·lectiu per part dels serveis socio-sanitaris.

La situació en els ambulatoris de referència, que per definició tracta la població des de la prevenció i el seguiment a través dels historials clínics, individuals i familiars, es troben en una situació similar: la consulta reiteradament per urgències duplica la intervenció sanitària, resulta ineficaç i no acaba d'adaptar-se a les necessitats de la població. Les famílies gitanes romaneses tampoc fan cap

demanda als ambulatoris, més enllà de pidolar aliments, roba. No busquen fer vincles, no encaixen en les pautes de vacunació, ni en els calendaris de visites. Escapen a qualsevol pauta que sembli de control. Es detecta un comportament altament defensiu.

Existeixen **alguns indicis que fan pensar que la població més jove té menys por** a l'hora d'interrelacionar-se amb els centres de salut: Algunes adolescents mares, i a vegades sense que els pares o sogres ho sàpiguen, porten els seus fills a revisió pediàtrica.

Pel que fa a **l'infantament es fa sempre als hospitals** on hi ha servei de maternitat. A Catalunya s'atenen sobretot a noies adolescents de 15 a 18 anys. En la major part dels casos no s'ha fet un seguiment de l'embaràs rigorós, però s'ha detectat en diferents oportunitats com algunes noies embarassades utilitzen els serveis d'urgència per fer algun tipus de seguiment del seu embaràs, i molt especialment quan no tenen cap tipus de documentació.

Els serveis de maternitat perceben una forta **competència materna** per part de les noies, i una **òptima vinculació afectiva mare-fill/a**, s'observa en la higiene personal i del nadó, l'alletament, la resposta al plor de l'infant i l'enorme capacitat per calmar-lo. Existeix una destresa i uns coneixements sòlidament estructurats que s'han transmès de mares a filles amb molt d'èxit.

Igualment que a les urgències, el personal sanitari no acostuma a vincular la família i el nadó amb el personal psicossocial del Centre Hospitalari, ni encara menys amb serveis socials de primària, perquè no detecten conductes de risc que afectin la salut ni de la mare ni del nadó. Tampoc les famílies ho sol·liciten. L'orientació que es dona a l'alta hospitalària segueix els patrons normalitzats: revisió pediàtrica ambulatoria. Habitualment no es segueix.

L'estret vincle mare-fill ha estat observat també a altres serveis no relacionats amb la salut: la DGAIA. És possible que això s'hagi intensificat com a mecanisme de seguretat i defensa en el llarg procés migratori que han viscut.

Algunes noies joves es comencen a plantejar la idoneïtat de mètodes anticonceptius, pels quals s'assessoren en primer lloc amb les pròpies mares i sogres; en uns pocs casos es planteja als professionals socials amb els quals han aconseguit un cert nivell de confiança, no fan, encara, el pas d'assessorar-se amb els professionals sanitaris.

2.2.5 ACTIVITATS IRREGULARS

El debat inicial en relació a aquest tema, és si les activitats de subsistència descrites anteriorment (com fer mendicitat al carrer, netejar vidres, etc.) són el resultat d'una **xarxa "mafiosa"** que organitza les activitats econòmiques en funció d'uns beneficis propis, explotant a les persones que en formen part; o bé, si

lluny d'això, l'únic que hi ha és una forma **d'organització familiar** en relació a unes formes de subsistència molt precàries.

Tot i la complexitat del tema, considerem adient fer-ne esment, donat que és un dels temes que més preocupa en relació a la forma d'entendre i abordar el col·lectiu.

En les diferents entrevistes realitzades, hem pogut constatar que hi ha una organització familiar àmplia, de família extensa i de relació i informació entre diferents famílies; fins i tot entre famílies que estan geogràficament distanciades (cal tenir en compte la itinerància i la mobilitat entre diferents municipis).

Aquestes activitats, que en molts casos es tracta de robatoris de mòbils, carteres, robatoris en comerços i mendicitat infantil, cal incloure-les dins de les formes de subsistència precària que realitzen per tal d'aportar diners a casa, i per tant, cal esperar que si es fan progressos en quan a la inclusió social d'aquestes famílies, aquestes pràctiques es substituïran per altres models de subsistència econòmica.

2.3 ÚS I INCIDÈNCIA DEL COL·LECTIU EN ELS SERVEIS PÚBLICS

La informació que a continuació es presentarà en relació a l'ús dels serveis ha estat obtinguda mitjançant entrevistes als serveis de diferents municipis de Catalunya on hi ha presència del col·lectiu. Aquesta, ha estat obtinguda bé a partir de les enquestes que diferents municipis i consells comarcals han contestat en relació a la presència del col·lectiu en el territori, bé als serveis i recursos per als que hi ha incidència d'aquest és evident, així com del resultat de les entrevistes realitzades a diferents famílies.

D'entre aquests serveis i recursos hem destacat aquells que més han estat utilitzats o bé aquells la rellevància dels quals parteix d'una banda de com han afrontat els nous reptes que les persones gitanes de l'est han plantejat per a molts d'ells, i de l'altra, com la interacció entre uns i altres ha modificat aspectes tant dels usuaris/es com dels serveis i recursos.

Els serveis en els que cal destacar-ne la incidència del col·lectiu han estat: Serveis socials, els serveis sanitaris, els serveis educatius, els recursos d'inserció social i laboral, la direcció General D'atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), la guàrdia urbana i els transports públics.

D'altra banda, cal fer esment, que trobar-se en una situació d'exclusió social, provoca un gran desconeixement dels recursos, i per tant, aquells que abans d'accedir-hi cal passar molts filtres o bé s'han de conèixer molt bé, com els sindicats, les oficines de Benestar Social, els recursos de salut mental, inserció

laboral, etc. estan no s'utilitzen.

2.3.1 Els serveis socials

Malgrat la diversificació en l'organització i funcionament dels serveis socials de diferents territoris, pel fet de ser municipis diferents, i en el cas de ciutats grans, barris i districtes diferents, es comparteixen certs aspectes comuns en la intervenció:

- En general, no s'han fet actuacions concretes ni diferenciades amb el col·lectiu de persones gitanoromaneses.
- Les intervencions han estat individuals, i en algun cas familiars, però en gairebé cap cas grupals.
- Una de les demandes més importants han estat les demandes econòmiques, pel lloguer de l'habitatge, pel pagament de rebuts, etc. I una de les contraprestacions que més s'ha utilitzat per part de serveis socials ha estat l'escolarització dels fills per tal de donar suport a les demandes que es feien.
- Una de les dificultats que majoritàriament assenyalen els serveis socials és la dificultat per al seguiment, ja que en molts casos són molt itinerants.
- Aquesta mateixa itinerància, també dificulta la coordinació amb serveis i/o actuacions especialitzades.

2.3.2 Els serveis sanitaris

La incidència del col·lectiu en els serveis sanitaris ha estat bàsicament al servei de maternitat dels hospitals. En diferents hospitals de l'àrea metropolitana de Barcelona que disposen d'aquest servei, la incidència del col·lectiu de persones gitano romanès s'ha considerat impactant, no tant pel nombre de persones, sinó per les característiques del col·lectiu.

Hi acudeixen mares molt joves, adolescents en molts casos, a partir dels 13 o 14 anys, que no han fet cap tipus de seguiment de l'embaràs i que usen el servei únicament per donar a llum. No mostren cap interès per tal de fer un seguiment posterior: ni ginecològic en el cas de les joves mares, ni pediàtric per als fills.

Tots els hospitals consultats coincideixen amb les dificultats de treballar un posterior seguiment tant dels nadons com de les mares, i en destaquen les característiques d'opacitat en relació a la informació personal que puguin donar, i per tant, dificultats per coordinar-se amb serveis especialitzats, serveis socials, etc.

Finalment, cal destacar, que en relació a l'ús dels serveis sanitaris és important fer esment en el fet que la resta de serveis sanitaris s'utilitza poc, i quan es fa és sobretot per tal d'atendre als nens/es.

2.3.3 Les escoles, els serveis educatius

Les dificultats per tal de seguir una escolarització normalitzada han estat diverses. D'una banda, cal tenir en compte que l'escola és un dels recursos que més sensible ha estat a la itinerància del col·lectiu, patint les interrupcions que aquesta condició de vida comporta.

D'altra banda, les dificultats d'accés als recursos normalitzats i les característiques de l'estructura familiar, en que s'accedeix al matrimoni ja a l'adolescència, dificulten encara més la progressió a l'escola. Aquesta darrera característica, contribueix a que encara sigui més difícil l'assistència i matriculació a secundària que a primària.

El funcionament i assistència dels menors a primària, pel que s'ha pogut veure en el treball de camp, depèn força de l'arrelament que la família hagi fet en el territori, i del seguiment i treball amb les famílies des de serveis socials. És similar al que passa amb els recursos d'inserció laboral o bé amb l'ús de serveis sanitaris.

El funcionament i assistència dels menors a secundària, està altament condicionat per valors culturals i socials molt diferents als de la societat majoritària; per tant, treballar la continuïtat dels menors a secundària, requereix d'estratègies que difícilment seran assumibles sinó s'intervé des d'una perspectiva de mediació intercultural. En aquests moments, a les beceroles de la relació amb els serveis, hi ha moltes dificultats per assolir una escolarització fins al final.

2.3.4 Recursos d'inserció laboral

En relació a la informació que molts ajuntaments han facilitat, en poques ocasions s'han usat serveis d'inserció sociolaborals. D'una banda, perquè en moltes ocasions el col·lectiu no ha fet demandes d'inserció laboral, i de l'altre, perquè la mateixa situació d'exclusió social comporta un desconeixement dels recursos existents. Altres experiències que ens han comentat en relació a aquests tipus de recursos, són les de Sabadell on participen de les mesures d'inserció social i laboral del PIRMI, o bé a Tarragona on ens comenten que en moltes ocasions es deriven a algun servei d'ocupació que ajuda als immigrants en situació administrativa irregular.

2.3.5 Els serveis d'immigració

Per la seva condició d'immigrants, moltes vegades des d'alguns municipis, són atesos des de recursos dedicats als immigrants. En aquest recurs, bàsicament el tipus d'intervenció va dirigida a una millor inserció social i laboral.

2.3.6 La Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA)

Aquest servei està en contacte amb el col·lectiu des de l'any 2000, en què van començar arribar els primers gitanos romanesos. En les detencions de menors que la Guàrdia Urbana i Mossos d'Esquadra realitzen en la via pública, són dirigits a Fiscalia de Menors, des d'on s'intenta localitzar a la família. En el cas que no s'aconsegueixi, la DGAIA és qui se'n fa càrrec provisionalment.

Des del servei d'urgències de la DGAIA intenten localitzar la família, i gairebé sempre s'acaba comprovant que no són infants desemparats, ja que sempre hi ha un familiar adult que se'n responsabilitza. Òbviament, no és un servei voluntari que hom utilitzi, i per tant, no cal un coneixement previ d'aquest en el seu ús.

No obstant, a mesura que s'ha anat coneixent el servei, i de forma paral·lela hi ha un coneixement de la Llei del menor, es fa un ús pervers del recurs, arribant a familiaritzar-se amb aquest fins al punt que, en no tractar-se de menors desemparats, quan es localitza a la família per informar-los que estan a les dependències de la DGAIA, aquesta informació no és entesa com un tema urgent, ni de prioritat immediata per la família.

Des d'aquest recurs, ens van informar que un dels principals motius de detenció per part de la guàrdia urbana i dels mossos d'esquadra és per fer mendicitat amb menors, activitat que molt sovint fan les noies, que practiquen la mendicitat amb els seus nadons. Així mateix, els petits robatoris com els de mòbils, etc. són un altre dels motius més importants.

Des de la DGAIA, les línies d'acció que des d'aquest servei s'estaven iniciant en el moment de redactar l'informe són:

- Informar i sol·licitar informació al Consolat sobre aquestes famílies i de la situació en què es troben.
- Realitzar una coordinació més propera amb els serveis socials de la zona a la que corresponguin els menors, per tal de poder realitzar intervencions més conjuntes.
- Reforçar mesures que incrementin l'escolarització dels menors.
- Incidir en qüestions de salut, educar-los en el seguiment mèdic, la col·locació de vacunes en el cas dels nens, etc.
- Plantejar-se els objectius en el territori, des de la realitat en què es troben.

3. CONCLUSIONS I PROPOSTES D'ACTUACIÓ

Necessitat de dissenyar estratègies inclusives dels gitanos procedents de l'Est, considerant-ho en el marc de la construcció i gestió d'una societat intercultural.

Existeixen a Catalunya marcs normatius oberts, com ara el Pla de Ciutadania i Immigració, el Pla Integral del Poble Gitano i el Pla d'Inclusió, que regulen les polítiques socials: els serveis socials, l'escolaritat pública, l'atenció sanitària, etc., i d'altres que són restrictius als ciutadans que tenen regularitzada la seva situació documental amb l'estat espanyol: els programes de renda mínima, programes d'inserció laboral.

Ens trobem per tant, que si bé tots els gitanos i gitanes procedents dels països de l'Est poden ser atesos a tot arreu, per la condició d'immigrants no regularitzats de la majoria, aquests no poden accedir a serveis públics facilitadors de la inclusió: habitatge públic, medicines en gratuïtat, beques, pretacions de la seguretat social, plans d'ocupació, entre d'altres.

Aquesta és una contradicció existent en el substrat de les dificultats que afronten molts serveis d'atenció. El resultat és de desbordament per manca de recursos adequats a la complexa situació que atenen. Caldria fer una revisió dels diferents dispositius situats a l'abast d'aquestes famílies i dels serveis que entren en relació amb elles, per maximitzar el seu potencial i obrir determinades estratègies bàsiques, especialment les d'ocupació laboral i habitatge.

Existeix un acord implícit en la necessitat de desenvolupar una política d'acomodació entre ciutadans, immigrants i Institucions, basada en el consens polític, en la gestió entre expectatives ideals i mitjans pràctics, en l'absència de discriminació, la potenciació de l'autonomia, la subjectivitat i l'argumentació imparcial.

Des d'aquesta òptica cal generar una *cultura d'acomodació*, en la que intervenen una xarxa d'actors que contribueixen a la gestió d'aquest procés:

- Considerar com a gestors els diferents actors que intervenen i establir un marc de referència compartit sobre qüestions rellevants, prioritats, fins i mitjans. Incloure-hi el fet diferencial gitano de l'est. A diferents nivells:
 1. Existeix un primer nivell que es situa en les taules o plataformes de treball participatiu institucional actualment obertes en els temes d'immigració, poble gitano i inclusió social tals com, el Consell de Participació i la Comissió de coordinació del Pla Integral del Poble Gitano, Consell Assessor de la Comissió interdepartamental de la Immigració, i els consells de participació dels Plans per la inclusió social. En el context de l'Estat Espanyol haurien d'incloure's aquestes qüestions en el "observatorio

permanente de la inmigración” i en el “Foro para la integración social de los inmigrantes”.

2. Un segon nivell és local, caldria seure en una mateixa taula diferents actors implicats en aquests processos: ciutadania, entitats, representants polítics, etc.
 3. Un tercer nivell, molt territorialitzat, que tindria el seu marc en iniciatives com els plans de desenvolupament comunitari, plans d'Entorn d'educació, dels barris on la presència gitano romanesa és significativa.
- Les polítiques socials, educatives, sanitàries, culturals són genèriques i obertes a tothom. En aquest marc generalista cal buscar aquells projectes i intervencions més adequats i adaptats a les peculiaritats d'aquest col·lectiu

Línies d'intervenció

- Desenvolupament de processos de mediació i intermediació comunitària i intercultural, de prevenció i gestió de conflictes, siguin per l'espai públic, per la convivència, per espais de culte, de celebració i festa.
- Particularitzar accions adaptades en els serveis generals: CAPs, Escoles, Serveis Socials, Centres de Formació d'Adults. Suport tècnic i institucional.
- Xarxa de bones pràctiques d'intervenció i acompanyament socioeducatiu. Intercanvis interinstitucionals, a nivell local, interlocal, entre Comunitats Autònomes, i en el marc de la Unió Europea.
- Desenvolupament de criteris inclusius a l'entorn de:
 - Estratègies de personalització
 - Proximitat interpersonal
 - Processos de confiança mútua
 - Respecte pels ritmes familiars en els processos de superació i crisi de les dificultats inherents a l'exclusió
 - Potenciació de la reciprocitat
 - Treball intergeneracional, treball de gènere, per franges d'edat
 - Xarxes dels referents propers a les famílies. Intervenció integral
- Aprofitar la sociabilitat i competències transversals que demostren: Sociabilitat, comunicació, adaptació a l'entorn, capacitat de comunicació amb els infants, vida intergeneracional.
- Treball socioeducatiu allà on se'ls troba: al carrer, al igual que d'altres col·lectius amb presència significativa al carrer.
- Generar models positius que serveixin de referent.

- Adaptació d'estratègies segons projectes vitals: Famílies que es traslladen per a realitzar treballs temporers o famílies amb un plantejament d'estabilitat territorial.
- Elaboració d'un Pla especial d'escolarització i seguiment escolar.
- Inclusió del col·lectiu a les xarxes de mediació per al lloguer i parc d'habitatges desocupats.
- Establir sistemes d'acollida i escolta. Desenvolupar estratègies i espais de participació, on hi tinguin cabuda tan les associacions com les famílies gitanes, per tal que puguin explicar-se i connectar-se directament entre veïns o amb les institucions properes.